

КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ: ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНІ НАРИСИ

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ: ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНІ НАРИСИ

За редакцією проф. Р. Б. Сілецького

Монографія

Львів
2023

УДК [392+398.1](=161.2:477.82)"18/20":930.2

К 90

Авторський колектив:

Р. Б. Сілецький, М. С. Глушко, В. В. Галайчук, Р. Б. Тарнавський,
Г. В. Рачковський, І. Я. Гілевич, Ю. В. Пуківський, М. В. Баглай,
П. В. Біляковський, Б. Я. Солоп

Рецензенти:

д-р істор. наук *O. O. Боряк*

(Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф);

д-р істор. наук *P. B. Радович*

(Інститут народознавства НАН України);

д-р істор. наук *P. P. Чмелик*

(КЗЛОР “Львівський історичний музей”)

Рекомендовано до друку Вченою радою

Львівського національного університету імені Івана Франка.

Протокол № 21/11 від 3 листопада 2021 року

К 90

**Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнологічні
нариси : монографія / [В. Галайчук, М. Глушко, Р. Сілецький та ін.] ; за ред.
проф. Р. Б. Сілецького. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 592 с. + Іл.**

ISBN 978-617-10-0812-0

У колективній праці проаналізовано регіональні особливості та локальну
специфіку традиційно-побутової культури волинян на загальноукраїнському, шир-
ше – загальнослов'янському тлі. В науковий обіг уведено значний обсяг польових
етнографічних матеріалів, які зібрали викладачі, аспіранти та студенти кафедри
етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. На основі
аналізу етнографічних, діалектологічних та історичних матеріалів визначено точні
межі Волині як історико-етнографічного району України (виготовлено відповідну
карту). Проаналізовано процес етнографічного дослідження цього краю упродовж
XIX – початку ХХІ ст.

Для етнологів, фольклористів, істориків та широкого кола читачів.

УДК [392+398.1](=161.2:477.82)"18/20":930.2

ISBN 978-617-10-0812-0

© Галайчук В. В., Глушко М. С., Сілецький Р. Б. та ін., 2023

© Львівський національний університет

імені Івана Франка, 2023

ПЕРЕДМОВА

Традиційно-побутовій культурі українського народу притаманні численні локальні особливості, які, втім, мають спільну загальноукраїнську основу. Їх виникнення пов'язане з найрізноманітнішими чинниками, зокрема, збереженням подекуди культурної спадщини ранньослов'янських племен, особливостями природно-географічного середовища (а відтак і специфікою господарських занять), умовами соціально-економічного розвитку, тісними контактами із сусідніми етносами та іноземними колоністами, тривалим чужоземним пануванням. Існування подібних локальних варіантів традиційної культури притаманне для багатьох народів світу й зокрема Європи. Носіями комплексу таких культурних рис є зазвичай певні підрозділи етносу нижчого таксономічного рівня – локальні або етнографічні групи. Ретельне вивчення їхньої традиційно-побутової культури є одним із важливих завдань етнологічної науки. Виявлення локальних рис народної культури, ареалів їх поширення, встановлення їх зв'язку із загальноукраїнською основою, з'ясування їх історичного розвитку дасть змогу глибше усвідомити етнічну самобутність українців, ефективніше протистояти неоімперським концепціям “руssкого міра”, активніше пропагувати українському суспільству і світові культурні здобутки українського народу.

Українська етнологія має помітні досягнення як у вивченні певних галузей народної культури (житлобудівництва, одягу, харчування, транспорту тощо) окремих районів чи регіонів, так і цілих локальних комплексів культури. Останні добре відомі зацікавленому читачеві, тому лише побіжно згадаємо деякі з них, опубліковані в останній четверті ХХ – на початку ХХІ ст.: комплексні колективні історико-етнологічні дослідження, присвячені бойкам, гуцулам, лемкам, поліщукам, подолянам тощо.

Однією з локальних груп українського народу, яка тривалий час була до певної міри незаслужено обділена увагою народознавців*, є волиняни. І це при тому, що носії волинського говору (а отже, й локальних – волинських – рис традиційно-побутової культури) розселяються в межах сучасної української держави**

* Останніми роками ситуація змінилася на краще й етнографи почали звертати увагу на етнографічну своєрідність народної культури волинян, про що свідчить публікація низки статей у спеціальній науковій періодиці та поява монографій, присвячених Волині. Див.: Пуківський Ю. Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині. Львів, 2015. 312 с.; Кривенко А. Народна демонологія Волині: календарно-обрядовий аспект. Львів, 2020. 280 с.

** Частина етнографічної Волині – лівобережне Побужжя (Холмщина) – після Другої світової війни залишилася в складі Польщі. Див.: Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження / відп. ред. В. Борисенко. Київ, 1997. 383 с.

на досить значній території – в південних районах Волинської, Рівненської і Житомирської областей та північних районах Львівської, Тернопільської, Хмельницької і Вінницької.

Що стосується назви “Волинь”, то в пересічного українця – нашого сучасника вона асоціюється зазвичай з Волинською областю, рідше – колишньою Волинською губернією, Волинським воєводством чи Волинським князівством. Часто Волинню також називають північні райони одноіменної області, які належать до історико-етнографічного регіону Полісся України. Врешті, й деякі учени з числа народознавців ще донедавна не визнавали Волинь окремим історико-етнографічним районом. Натомість стверджували без вагомих на те підстав про перехідний характер народної культури її мешканців між Поліссям та Поділлям, відмовляючи таким чином волинянам у власній етнографічній виразності та оригінальності.Хоча треба зазначити, що в провідних українських суспільствознавців вже на зламі XIX–XX ст. було розуміння суті народної культури волинян та усвідомлення її значення для формування українського етносу та його культурних традицій. Маємо на увазі передусім видатного українського історика Михайла Грушевського, який у першому томі своєї знаної “Історії України-Русі” зазначив, що “полуднєва Волинь” (як і інші лісостепові місцевості) “вигодами зносин і всякими господарськими прикметами самою природою були призначені для головної ролі в культурнім і суспільнім розвою нашого народа”. Саме тут, на думку ученого, “могла неперервно держати ся культурна і суспільно-політична традиція українського життя”. А в часи лихоліть і загроз з боку кочового степу Волинь “не раз [...] виратовувала, переховувала українське жите до ліпших часів”¹. Отже Волинь як історико-етнографічний район належить до тих територій, де сформувалися еталонні форми української народної культури, яка проіснувала тут безперервно понад тисячоліття. Ця обставина робить народознавче дослідження Волині особливо важливим і привабливим для етнолога.

Пропонована увазі читача книга підготована викладачами та аспірантами кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. Авторський колектив не претендує на комплексне історико-етнологічне дослідження Волині як історико-етнографічного району України, оскільки такі завдання посильні для більших академічних наукових установ та їх підрозділів, які включають, крім етнологів, щонайменше ще й фольклористів та мистецтвознавців. Попри цей недолік представлений монографічний збірник має безсумнівну наукову вартість, адже є підсумком польових етнографічних досліджень (більше десяти експедицій у “волинські” райони сімох областей України), здійснених на початку ХХІ ст.* Незважаючи на відомий скепсис народознавців стосовно джерельного потенціалу сучасного “ поля”, учасникам експедицій (викладачам, аспірантам, студентам) вдалося виявити і зафіксувати значний масив цінних етнографічних

¹ Грушевський М. Історія України-Русі: в 11 т., 12 кн. Київ, 1991. Т. 1: До початку XI віка. С. 12.

* У пропонованому колективному дослідженні використано назви адміністративно-територіальних районів, що були актуальні до 2020 р.

відомостей про різні ділянки народної культури і побуту волинян. Завдяки цьому в основу дослідницьких текстів покладений новий польовий етнографічний матеріал. Чимало відомостей про народну культуру волинян, почертнутих авторами від етнофорів, введені у науковий обіг вперше. На важливості фіксації етнографічних відомостей наголосував свого часу Іван Франко в рецензії на відому працю Софії Рокоссовської “*Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyńiu*”. Учений вважав, що збирання польових етнографічних матеріалів “по всіх місцевостях підряд могло б кинути чимало світла на багато проблем нашої етнографії, показати географічне поширення деяких пісень, вірувань, обрядів тощо, а з другого боку – виявити серед самого населення багато відмінностей та етнографічних типів, про які нині ми або зовсім нічого не знаємо, або ж знаємо дуже мало, хоч детальне вивчення їх є одним з основних завдань етнографії”¹. Польові етнографічні матеріали з волинських експедицій належно опрацьовані й передані на зберігання в архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Також етнологи Франкового університету приділили увагу й історіографічній спадщині наших попередників на ниві народознавчого дослідження Волині – Олександра Цинкаловського, Василя Кравченка, Броніслава Сокальського, Єжи Тадеуша Стецького, Софії Рокосsovської та ін. Сподіваємося, що представлена праця суттєво доповнить наявні знання про традиційну культуру і побут волинян, заповнить існуючі прогалини, а також, що найважливіше, заохотить академічні народознавчі осередки України (передусім Києва і Львова) до підготовки комплексного історико-етнологічного дослідження про Волинь.

Висловлюємо подяку науковому співробітнику Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Богдану Смереці, який спеціально для цього колективного видання на основі напрацювань проф. Михайла Глушка виготовив карту меж історико-етнографічної Волині.

¹ Франко І. [Рец. на] *Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyńiu* // Франко І. Зібр. творів: у 50 т. Київ, 1982. Т. 27. С. 213.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ І МЕЖІ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ВОЛИНІ

З'ясування і виділення загальнонаціональних рис, регіональних особливостей та локальної специфіки у традиційно-побутовій культурі народу, зокрема й українського, можливе лише за наявності науково обґрунтованого детального історико-етнографічного районування етнічної території. На жаль, українські етнологи, на відміну від народознавців багатьох сучасних європейських етносів (білорусів, поляків, словаків, угорців, румунів, росіян, литовців, латвійців, естонців та ін.), і досі не мають належно розробленого історико-етнографічного районування українських земель, що зумовлено об'єктивною причиною – відсутністю “Етнографічного атласу України”. Через це кожний дослідник проводить межі окремих етнографічних (історико-етнографічних) районів та історико-етнографічних регіонів України на власний розсуд, дуже часто за принципом “я так вважаю” чи “я так думаю”.

Це безпосередньо стосується Волині як історико-етнографічного району – невід'ємної складової Південно-Західного історико-етнографічного регіону України. Наголосимо: історико-етнографічний район відрізняється від етнографічного (теж складової частини історико-етнографічного регіону) два важливі чинники: перший – давнє походження його власної назви та автохтонного населення (етоніма); другий – у минулому на теренах історико-етнографічного району існували адміністративно-територіальні чи навіть державні (політичні) утворення, що, безумовно, вплинуло на культуру і побут місцевого населення.

Назва “Волинь” як означення конкретної території вперше згадується у “Повісті минулих літ” за 1077 р.: “Всеволод (син Ярослава Мудрого. – М. Г.) же вийшов супроти брата Ізяслава на Волинь і вчинив мир”¹. До середини XII ст. Волинь утворювало одне Володимирське князівство з центром у м. Володимири. “Пізніше, – зазначив відомий український історик Іван Крип’якевич, – внаслідок князівських міжусобиць і спадкових поділів володінь почали виникати менші волості, які з часом перетворилися у князівства”². Зокрема, в 1150-х роках виникли Володимирське і Луцьке князівства, а в 1170-х роках обидва князівства розпалися ще на менші частини: Володимирське – на Володимирське, Белзьке і Червенське, а Луцьке – на Луцьке, Дорогобузьке і Пересопницьке князівства³.

¹ Літопис руський / за Іпатським списком переклав Л. Махновець. Київ, 1989. С. 121; Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відп. ред. О. С. Стрижак. Київ, 1985. С. 34.

² Крип’якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. Київ, 1984. С. 16.

³ Крип’якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. С. 16–17.

II

ВОЛИНЬ В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ XIX – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Подальше дослідження традиційної культури українського народу загалом і його етнографічних та локальних груп зокрема немислимє без докладного аналізу наукової спадщини багатьох попередніх поколінь народознавців. У пропонованому розділі подаємо загальний нарис історії етнографічного дослідження історико-етнографічної Волині* від початку XIX ст. до наших днів. Докладний аналіз наявної історіографії дав змогу зробити кілька важливих спостережень, які й скерували нас на усунення наявних недоліків та прогалин у подальшій розробці відповідної проблематики:

1) в історіографічних працях кінця XIX – початку ХХІ ст. дослідження цих теренів розглядають переважно у контексті вивчення цілої колишньої Волинської губернії, для означення якої автори вживають термін Волинь та дуже часто навіть не намагаються показати відмінні тенденції чи висновки певних народознавців у дослідженні її поліської та волинської частин¹.

У 1991 р. кандидатську дисертацію на тему “Розвиток фольклористики північно-західних областей України (1800–1987 рр.)” (у межах сучасних Волинської та Рівненської областей) захистив рівненський фольклорист Степан Шевчук (1944–2020)². Він увів у науковий обіг цінні матеріали з архівів Москви, Петербурга, Вільнюса та ін. Наукові студії батька продовжила дочка Ярослава Вернюк, результатом кількарічних досліджень якої стала кандидатська дисертація та

* У цьому розділі поняття Волинь вживаємо винятково як називу історико-етнографічного району.
¹ Так, В'ячеслав Камінський (1869–1938) у праці про етнографічне дослідження Волинської губернії не лише повідомив про результати власної збирацької роботи впродовж 1910–1911 рр. на теренах її поліської частини, а й зробив цінний огляд внеску окремих народознавців й осередків у фольклорно-етнографічні дослідження всього краю упродовж XIX – початку ХХ ст., висловив низку зауважень стосовно методики та тематики подальшої збирацької роботи (Камінський В. А. Этнографическое изучение Волыни. Варшава, 1912. С. 8–25). Етнографічні дослідження у східній частині зазначененої губернії впродовж 1914–1924 рр. частково підсумовано у статті житомирського архівіста Володимира Гнатюка (1893–?) (Гнатюк В. Наукова праця на Волині з 1914–24 рр. // Україна. 1926. Кн. 2–3. С. 223–228).

² Результати його дисертаційного дослідження частково наведено у публікаціях 1980-х – початку 2000-х років: Шевчук С. І. Від запитальників до наукових студій Волинського Полісу // Етнокультура Волинського Полісу і чорнобильська трагедія. Рівне, 1997. Вип. 2. С. 190–202; Шевчук С. І. Народність у зацікавленні педагогів Рівненської гімназії 40–60 рр. XIX ст. // Українська культура в іменах і дослідженнях. Наукові записки Рівненського державного інституту культури. Рівне, 1998. С. 272–291; та ін.

III

ПОСЕЛЕННЯ ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Особливості природно-географічних, соціально-економічних та історичних умов різних районів України сприяли формуванню своєрідних типів поселень, різновидів забудови садиб та типів житла. Проте розбіжний політичний статус територій упродовж певного проміжку часу відображався на етнокультурних рисах населення. Однаково ж, позитивно чи негативно, на уніфікацію народної матеріальної культури впливав політично-адміністративний поділ України останніх століть навіть тоді, коли в адміністративні одиниці входили різні за етнографічною належністю території.

Розвиток типів сільських поселень зумовлений багатьма чинниками. Серед них найважливішу роль відігравали географічне середовище, історичні умови та соціально-економічні чинники. Вплив кожного з цих чинників на розвиток типів поселень на різних стадіях історичного розвитку був неоднаковим, проте вони завжди взаємодіяли. Оскільки політичні фактори в різні історичні періоди мали найбільший вплив на соціальний характер поселень, автор насамперед розглядає соціальні типи поселень, динаміку їх розвитку, кількісні зміни у співвідношенні типів, поширення їх форм.

З розвитком продуктивних сил та необхідністю проведення аграрних реформ в Російській імперії пов'язані спроби укладення загального переліку поселень. Цей процес був пов'язаний з реорганізацією статистичних установ у державі упродовж 1850-х – початку 1860-х років. Усі опубліковані списки поселень імперії умовно можна поділити на два типи: загальнодержавні, які виконувалися за єдиним зразком для всіх губерній, та місцеві, що укладалися та публікувалися для окремої губернії.

Ще у 1854 р. Статистичний комітет видав циркуляр, за яким пропонувалося скласти в кожній губернії опис міст і уїздів та докладні списки поселень¹. У період з 1861 по 1885 рр. було видано 42 випуски “Списків населених місць Російської імперії”, кожен з яких відповідав окремій губернії. Матеріали за 1859 р. та уточнені списки за даними 1866 р. з Волинської, Київської та Подільської губерній до Центрального статистичного управління надійшли, але так і не були опубліковані.

До загальнодержавних видань також зачислимо публікацію “Волості та найважливіші поселення Європейської Росії”². Однак, попри її значну

¹ Панин Л. И. “Списки населенных мест” Российской империи как исторический источник // Археографический ежегодник за 1959 г. Москва, 1960. С. 185.

² Волости и важнейшие селения Европейской России: По данным обследования, произведенного стат. учреждениями Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург, 1885. Вып. 3: Губернии

IV

НАРОДНЕ ЖИТЛО

Українці, зокрема, волиняни та їхні предки – ранньослов'янські племена безперервно заселяють територію історико-етнографічної Волині ще з початку I тис. н.е. Тому витоки традиційної волинської хати, яка нам відома за етнографічними пам'ятками, зафікованими народознавцями головно в XIX – першій половині XX ст., слід шукати в ранньослов'янських археологічних культурах початку I тис. н.е. Однією з них була, безсумнівно, зарубинецька, носіїв якої ототожнюють з племенами венедів. Саме будівельні традиції цих ранньослов'янських племен визначили вектор розвитку для житлобудівництва наступних спадкоємних слов'янських культур, а відтак, згодом і українців, в тому числі й *волинян*, як однієї з локальних груп українського народу.

У другій половині I ст. н.е. з Прип'ятського Полісся на Волинь прибувають групи венедів-зарубинців, які змішуються з місцевими носіями пшеворської культури. Внаслідок цієї етнокультурної взаємодії з'являється нова слов'янська археологічна культура – зубрицька. На думку відомого знавця слов'янських старожитностей Дениса Козака саме під впливом зарубинецьких племен на волинських поселеннях носіїв зубрицької культури поширюються квадратні житла-напівземлянки. Своєю чергою від пшеворських племен зазначені напівземлянки успадкували техніку будівництва стін (каркасно-стовпову) та інтер'єр (зокрема, опалювальні пристрої розміщені на материкових останцях, вирізаних у стінках)¹.

Житла носіїв зубрицької культури були здебільшого напівземлянкові, квадратної або прямокутної форми, площею 12–16 кв. м. Стіни зводили за допомогою каркасно-стовпової техніки будівництва. Основним опалювальним пристроєм слугувало відкрите вогнище. Заглиблене в яму в центрі долівки, воно найчастіше мало овальну форму. Водночас відомі й вогнища, влаштовані на невеликому материковому підвищенні або ж викладені камінням. Останні розташовувалися в одному з північних кутів житла. Крім того, зрідка трапляються опалювальні пристрої, споруджені з глини, подібні до печі (на жаль їх стінки і склепіння не збереглися)².

Зазначені риси ранньослов'янського житлобудівництва на Волині зберігалися і в період існування черняхівської культури (III – поч. V ст.). Як і в попередні часи, домінуючим типом житла була напівземлянка чотирикутної форми з дерев'яними стінами каркасно-стовпової або зрубної конструкції площею 10–24 кв. м.

¹ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Київ, 1991. С. 11–12, 132.

² Там само. С. 36, 68.

ТРАДИЦІЙНИЙ ГУЖОВИЙ ТРАНСПОРТ

Головне значення у господарстві населення історико-етнографічної Волині мали транспортні засоби із запрягом робочої худоби – волів та коней. Воли слугували тяговою силою до 30-х років ХХ ст. включно, причому переважно у східній частині досліджуваного краю¹. На більшості території Західної Волині вони зникли ще наприкінці XIX ст. Зокрема, в 1890 р. у м. Сокалі утримували 672 коней і жодного вола². Це саме було характерне для інших населених пунктів колишнього Сокальського повіту. З цього приводу Броніслав Сокальський навіть наголосив: “Колись, напередодні врегулювання селянських сервітутів (до 1853 р.–М.Г.), коней насправді не утримували, бо для обробітку ріллі і навіть їзди використовували тут волів власного вигодовування. Волів замінили переважно малі коники. Однак через брак лук і пасовищ відгодівлею коней ніхто тут не займається, лише багатші селяни тримають коней, яких найчастіше купують”³.

Згідно з польовими етнографічними матеріалами, наприкінці XIX – на початку ХХ ст. кінь остаточно витіснив вола як робочу худобу також на теренах сучасних Радехівського, Буського, Кам'янка-Бузького, Жовківського і Бродівського районів Львівської області, південних районів Волинської та Рівненської областей, північних районів Тернопільської і Хмельницької областей. Волів продовжували спорадично використовувати хіба що в деяких фільварках для перевезення вантажів – коренеплодів, фуражу, сіна, а також поодинокі селяни через брак іншого виду тягової сили і ведення господарства традиційними методами (села Нивиці Рдх. Лв., Тур'я Бск. Лв., Шепетин і Студянка Дбн. Рв., Полуничне Рдв. Рв., Кунин й Уїздці Здл. Рв., Голики та Стригани Слв. Хм., Хорошів Блг. Хм., Мислятин і Топірчики Ізсл. Хм.)⁴.

Волів запрягали у транспортні засоби переважно двояко – парою та одну тяглову тварину. Перший спосіб запрягу мав загальне поширення і нічим не відрізнявся від аналогічного способу запрягу великої рогатої худоби населенням інших історико-етнографічних районів України. Натомість використання одного вола, так званого бовкуна, мав тут спорадичний характер. Найдавніші писемні

¹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 396, зош. 2, арк. 14, 18, 36; зош. 3, арк. 1, 10, 12, 16, 21 та ін.; Бойченко В. Етнографічні особливості полісько-подільської перехідної зони // Джерела до української етнології. Матеріали польових досліджень. Київ, 2011. Вип. 1. С. 230, 231.

² Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Lwów, 1899. S. 367.

³ Ibid. S. 447.

⁴ Глушко М. Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема). Львів, 2003. С. 66.

РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

У традиційній культурі волинян, як і українців загалом, родильна обрядовість посідає одне з основних місць, позаяк відображає важливий момент життя людини – її народження. У відповідному комплексі звичаїв та обрядів дослідники виділяють такі етапи: 1) дополовогові звичаї і обряди; 2) власне родильні; 3) очисні обряди для матері і дитини; 4) обрядові дії, що супроводжують приєднання дитини до сім'ї, роду, колективу, віри¹. В народі вірили, що дотримання усіх норм поведінки та належне виконання передбачених традицією обрядодій від моменту зачаття дитини і упродовж періоду її дорослідання могло забезпечити добру долю для неї у майбутньому.

Донедавна вважалося, що найдавніші письмові свідчення про родильну обрядовість волинян сягають середини XIX ст.,² зокрема у праці Івана Морачевича про с. Кобиля (нині с. Весняне Криц. Рв.) згадано основні компоненти обрядовості післяполового періоду (обряд молитування, вибір кумів, хрестини, роздача квіток)³. Проте докладне опрацювання багатьох волинезнавчих публікацій XIX ст. дало підстави виявити значно давнішу згадку. Зокрема, сьогодні можемо ствердити, що біля витоків дослідження відповідної ділянки традиційної культури волинян стояв Зоріан Доленга-Ходаковський, який під час своєї експедиції 1814–1818 рр. теренами України, окрім численних пісень, зафіксував й окремі архаїчні звичаї та обряди⁴.

¹ Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. Москва, 1991. С. 319.

² Люті І. Родильна обрядовість волинян у публікаціях другої половини XIX – початку ХХІ ст. // НЗ. 2014. № 2. С. 321.

³ Морачевич І. Село Кобиля, Волынской губернии Новоградъ-Волынского уѣзда // Этнографический Сборникъ, издаваемый Императорскимъ Русскимъ географическимъ обществомъ. Санкт-Петербургъ, 1853. Вып. 1. С. 300–301.

⁴ Серед опублікованих Василем Доманицьким на початку ХХ ст. матеріалів знаходимо й цінну звістку про родильну обрядовість волинян: “На Українѣ на “тръносынахъ” родители новорожденного, принимая дитя, дарятъ (czestuја) пару голубей; подль Кременца – курицу” (переклад з пол. на рос. В. Доманицького) (Доманицький В. Историко-этнографическая мелочи изъ материаловъ З. Доленги-Ходаковскаго // КС. 1904. Т. LXXXVI. Кн. IX. Док. С. 87). На жаль, цю цитату важко однозначно інтерпретувати. Можемо припустити, що тут йдеться про пожерту священнику в день хрещення у вигляді живої курки або ж про те, що в околицях Кременця куми повертали батькам охрещену дитину, а ті, свою чергою, дарували їм курку (або ж радше гостили їх стравою з курки). Перший варіант більш імовірний, позаяк упродовж XIX – першої половини ХХ ст. у різних регіонах України курку досить часто дарували священникові під час проведення окремих компонентів комплексу родильної обрядовості. В матеріалах цього ж дослідника знаходимо найдавнішу з теренів Волині фіксацію жартівливої хрестинної пісні (кумівської) (“Куди ідеш, чоловіченъку”, с. Тилявка Шмс. Тр.) (Хрестинні пісні; зібрала та упорядкувала Ганна Сокіл. Львів, 2007. С. 162).

VII

ПОХОВАЛЬНО-ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

Структура традиційного поховально-поминального обряду включає в себе декілька обрядових періодів: передпохоронний (наближення й настання смерті; підготовка померлого до поховання; громадські виявлення почестей небіжчикові); власне похоронний (винесення тіла з хати; “провадження” до могили; поховання) й післяпохоронний, поминальний (жалобна трапеза та річний цикл поминання небіжчика). Кожен із них, відповідно до усталеної народної традиції, містив у собі широкий комплекс тісно зв’язаних між собою звичаїв, обрядів, вірувань та повір’їв. Їх розгляд доречно розпочати з танатологічних уявлень.

На Волині, як і повсюдно, смерть вважали неминучим, належним усім кінцем земного життя (“*Той хто не родився, той помірати не буде*”¹; “Раз мати родила і їдна могила”²; “Крути не верти, а не втечеш від смерти”³; “Мрутъ люде і нам буде”⁴). У народній філософії смерть урівнює усіх, незалежно від соціального чи майнового статусу – “не розріжняє селянин то, чи то пан, чи то сам гетьман”⁵. Серед волинян побутувало уявлення, що кожній людині час кончини визначений від народження: “Бог на роду назначує – до тако-то врем’я жить; Прийде врем’я – мусить помірати” (с. Забріддя Чрн. Жт.)⁶; “*Скільки Бог написше життя – стільки й проживеш*” (с. Клітище Чрн. Жт.)⁷. Встановлену дату “кінця” ніхто не в змозі змінити чи відкласти: “Од справедливої смерти нехай і в піч замалю(ть)ця, то й там найде його. Шо Бог назначив, теє мусить одбуть – нима ни лікарив од неї – ничего” (с. Забріддя Чрн. Жт.)⁸; “Смерть а біда, то і на гладкі дорозі здиблять”⁹. Про неможливість уникнення чи відтермінування смерті свідчать і народні казки та легенди, як-от “Смерть за куму”, “Смерть від води”¹⁰ та ін. Звідати точну годину

¹ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 491-Е, арк. 56.

² Z. St. Znad Buga. Szkic etnograficzny // Lud. 1897. Т. III. С. 43.

³ Бєньковський И. Смерть, погребение и загробная жизнь по понятиям и вѣрованію народа // КС. 1896. Т. LIV. Кн. 9. С. 236.

⁴ Stecki T. J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. Lwów, 1864. Т. I. С. 95.

⁵ Різдвяний вертеп на Волині. Вид. 2-ге, доп. і уточн. / запис текстів, упоряд. і вступ. стат. О. Ошуркевича. Луцьк, 2009. С. 66.

⁶ Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по де-яких інших, недалекіх від цього селах місцевостях Житомирського повіту на Волині. Житомир, 1920. С. 67.

⁷ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 491-Е, арк. 31.

⁸ Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді... С. 68.

⁹ Бєньковський И. Смерть, погребение и загробная жизнь... С. 236.

¹⁰ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 491-Е, арк. 26–27; Спр. 527-Е, арк. 5, 46–47; Спр. 726-Е, арк. 170; Спр. 727-Е, арк. 18–19; Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді... С. 67–68; Ленчевський Л.

VIII

ТРАДИЦІЙНА ЗИМОВА КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ

Традиційна зимова календарно-побутова обрядовість Волині представлена на сьогодні низкою праць відомих дослідників. окремі аспекти цієї тематики або традицію тих чи інших населених пунктів висвітлювали Павло Чубинський¹, Ізidor Коперницький², Микола Теодорович³, Іван Біньковський⁴, Броніслав Сокальський⁵, Оскар Кольберг⁶, Василь Кравченко⁷, Кость Копержинський⁸, Назар Димнич⁹, Ярослав Пастернак¹⁰, Олекса Воропай¹¹. Вже у наш час побачили світ монографічні дослідження Олександра Курочкина¹² і Тетяни Пархоменко¹³, де важливе місце зайняли матеріали з волинських теренів; народознавчий нарис

¹ Труды. Санкт-Петербургъ, 1872. Т. III: Народный дневникъ.

² Korernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyńiu z materiałów zebranych przez p. Zofię Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiahelskim // ZWAK. 1887. Т. XI. S. 130–228.

³ Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходовъ Волынской епархии. Почаевъ, 1893. Т. III: Уѣзды Кременецкій и Заславскій; Теодорович Н. Волынь въ описаніяхъ городовъ, мѣстечекъ и сель въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и др. отношеніяхъ. Историко-статистическое описание церквей и приходовъ Волынской епархии. Почаевъ, 1899. Т. IV: Староконстантиновскій уѣзд.

⁴ Бѣньковский И. Рождественская святка на Волыни // КС. 1889. Кн. 1. С. 236–242; Бѣньковский И. Повѣрья, обычаи, обряды, суевѣрья и примѣты, пріуроченные къ “Риздвиемъ Святамъ” // КС. 1896. Кн. 1. С. 1–9 (Д).

⁵ Sokalski B. Powiat Sokalski pod wzglѣdem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Lwów, 1899.

⁶ Kolberg O. Dzieła wszystkie. Т. 36. Wołyń. Obrzędy, melodye, pieśni. Wrocław; Poznań, 1964 (Reedycja fotooffsetowa, pierwodruk: Kraków, 1907).

⁷ Кравченко В. Етнографичні матеріали, зібрані В. Кравченком на Волыні та по сумежних губерніях. З передмовою М. Гладкого: Труды Общества изслѣдователей Волыни. Т. V. Житомир, 1911. С. 1–80 (Проза); Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по де-яких іншіх, недалекіх від цього села місцевостях Житомірського повіту на Волині. Етнографичні матеріали, зібрані Кравченком Василем. Житомір, 1920. 160 с.; Кравченко В. Етнографічний нарис (про Волинь) // Древляни: Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. Львів, 1996. С. 257–278.

⁸ Копержинський К. Календар народної обрядовості новорічного циклу // ПГ. 1929. Вип. 3. С. 14–98.

⁹ Dymnycz N. Obrzędy i wierzenia ludowe w czasie świąt Bożego Narodzenia // RW. 1930. Т. I. S. 94–106.

¹⁰ Пастернак Я. Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського повіту // МУРЕ. 1929. Т. XXI–XXII. Ч. 1. С. 321–352.

¹¹ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ, 1993. 592 с.

¹² Курочкин О. Українські новорічні обряди “Коза” і “Маланка” (з історії народних масок). Опішне, 1995. 377 с.

¹³ Пархоменко Т. Календарні звичаї та обряди Рівненщини. Рівне, 2008. 200 с.

IX

ТРАДИЦІЙНА ВЕСНЯНА КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ

Весняний цикл народного календаря українців історико-етнографічної Волині позначений не лише багатством обрядів і звичаїв та їх своєрідними локальними особливостями, а й збереженням низки архаїчних явищ.

Традиції Масниці. Огляд весняної календарно-побутової обрядовості волинян доцільно розпочати з аналізу архаїчного за походженням свята Масниці, що присвячувалося закінченню зими та зустрічі весни.

Відзначення Масниці не має встановленої дати в календарі, а залежить від християнських пасхалій, тобто від дати Великодня, яка є змінною. Зазвичай це свято припадає на кінець лютого – початок березня. Ще в 60-х роках минулого століття на Волині, порівняно з багатьма іншими історико-етнографічними районами України, її святкували досить гучно і майже повсюдно. Водночас єдиної ритуальної структури волинська Масниця не має. На Західній Волині це свято частіше називали не Масницею, а “Колодкою”¹, а в галицькій частині краю² і на Холмщині³ широко відомий термін “Запусти”. Західноволинським ареалом обмежене вживання назви неділі перед початком Великого посту – “Пущення”⁴. Найбільшого розвитку цикл Масниці набув у східній частині етнографічної Волині⁵. Це певною мірою є відображенням святкування Масниці в українців загалом, адже на західноукраїнських землях її відзначали досить скромно.

Походження назви “Масниця” пояснюють тим, що протягом цього часу у традиційному харчуванні головне місце посідали молочні страви: “*Масниця – поді тіко сир їли, масло, молоко, яїчка*” (с. Стара Лішня Івнч. Вл.)⁶. Вареники із сиром та сметаною є найважливішою стравою, неодмінним атрибутом святкування Масниці в українців⁷. На цьому факті наголошували і респонденти у волинських селах: “*Об'язательно тре на Масницю варить вареники з сиром на маслі помазані*” (с. Бугрин Гщн. Рв.)⁸. “Почекайте, вареники, прийде на вас Масниця!” – мовиться

¹ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 345-Е, арк. 22, 31, 39, 57; спр. 377-Е, арк. 2, 10, 26, 41.

² Там само. Спр. 375-Е, арк. 2; спр. 376-Е, арк. 22, 31, 42, 52; спр. 430-Е, арк. 2, 52, 93.

³ Kolberg O. Dzieła wszystkie. Wrocław; Poznań, 1964. T. 33: Chełmskie: Obraz etnograficzny. Cz. I. S. 129.

⁴ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 345-Е, арк. 40; спр. 376-Е, арк. 81; спр. 428-Е, арк. 13.

⁵ Пуківський Ю. Традиції святкування Масниці на теренах історико-етнографічної Волині (кінець XIX – середина XX ст.) // НЗІФЛУ. 2010. Вип. 11. С. 95.

⁶ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 377-Е, арк. 18.

⁷ Соколова В. К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – начало XX вв. Москва, 1979. С. 53.

⁸ Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 55.

X

ТРАДИЦІЙНА ЛІТНЯ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ

Дослідженю традиційної календарно-побутової обрядовості волинян, зокрема її літнього циклу, передував тривалий процес накопичення етнографічного матеріалу. Перші спроби фіксації припадають на другу половину XIX ст.: на сторінках тогочасних періодичних видань опубліковано матеріали краєзнавчого характеру, зібрані І. Морачевичем (с. Кобиля – нині с. Весняне Крц. Рв.)¹ та М. Коробкою (східна частина Волині)². Згодом на шпальтах газети “Волынские губернские ведомости” побачили світ етнографічні описи окремих свят літнього циклу народного календаря волинян, що їх подали Л. Крушинський (в околицях м. Чуднів Житомирської обл.)³ та О. Братчиков (на матеріалах Волинської губернії)⁴.

Поряд із невеликими за обсягом публікаціями з’явилися й ґрунтовніші дослідження. Серед них – третій том (“Народний щоденник”) “Праць” П. Чубинського (1872), частина матеріалів якого стосується теренів історико-етнографічної Волині, а саме – тодішніх Острозького, Рівненського, Луцького та Старокостянтинівського уїздів Волинської губернії⁵.

У другій половині XIX ст. вагомий внесок у дослідження народного календаря волинян зробили польські вчені, серед яких О. Кольберг (експедиції 1850–1860 рр.)⁶, Т. Стецький⁷, Б. Сокальський (на галицьких теренах заходу Волині)⁸. Відзначимо також доробок етнографа-аматора С. Рокоссовської (досліджуване

¹ Морачевич I. Село Кобиля, Волынской Губернii Новградъ-Волынского уѣзда // Этнографический Сборникъ, издаваемый Императорскимъ Русскимъ географическимъ обществомъ. Санкт-Петербургъ, 1853. Вып. 1. С. 294–312.

² Коробка Н. Восточная Волынь // ЖС. 1895. Вып. I. С. 28–45.

³ Крушинский Л. Обычаи поселен въ окрестностях м. Чуднова Житомирского уѣзда // ВГВ. 1860. № 6–13.

⁴ Материалы для изслѣдованія Волынской губерніи въ статистическомъ, этнографическомъ, сельско-хозяйственномъ и другихъ отношеніяхъ А. Братчика. Житомиръ, 1869. Вып. 2.

⁵ Труды. 1872. Т. 3: Народный дневникъ. 486 с.

⁶ Kolberg O. Dzieła wszystkie. T. 36. Wołyń. Obrzędy, melodye, pieśni. Wrocław; Poznań, 1964 (Reedycja fotooffsetowa, pierwodruk: Kraków, 1907).

⁷ Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. Lwów, 1864. T. I. 388 s.; 1871. T. II. 472 s.

⁸ Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Lwów, 1899.

XI

ТРАДИЦІЙНА ОСІННЯ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ

Традиційна осіння календарно-побутова обрядовість українців, якщо порівняти з іншими сезонами, представлена у записах етнографів доволі бідно. На це є багато причин. Чи не основна з них та, що календарну обрядовість цього періоду дещо відсуває на задній план обрядовість весільна. Недаремно народна мудрість говорить: “Восени женяться бідні, навесні багаті, а зимою й літом дурнуваті”, – восени весілля обходить дешевше, до того ж, основні сільськогосподарські роботи вже виконано.

Суттєву нестачу матеріалів про обрядовість осені відчуваємо і в публікаціях, присвячених народному календареві Волині. В етнографічному корпусі П. Чубинського¹ історико-етнографічну Волинь зображені або надто загально, або дуже скоро. Взагалі немає відповідних матеріалів з Волині у статті Володимира Дяківа про свято Семена², у монографії Тетяни Пархоменко про календарну обрядовість Рівненщини³ і навіть у присвяченій святам осені монографії Наталії Стішової⁴. окремі, часом доволі докладні волинські матеріали з зазначеної тематики знаходимо, проте, у публікаціях Ізидора Коперницького (Звяг. у.)⁵, Івана Біньковського (Старокост. і Ізясл. у.)⁶, Василя Кравченка (з Житомирщини, зокрема Берд. у.)⁷, Ярослава Пастернака (Жовк. пов.)⁸, Юрія Климця (загалом Волині)⁹, Володимира Конопки (Кмн.-Бз. Лв.)¹⁰. Широку палітру матеріалів з Волині подано й у виданні “Етнографічний образ сучасної України”¹¹.

¹ Труды. 1872. Т. III: Народный дневникъ. 486 с.

² Дяків В. Свято Семена: народна релігійність у традиційній календарній обрядовості українців на тлі передумов передріздвяно-новорічного періоду // НЗ. 2019. № 2 (146). С. 293–302.

³ Пархоменко Т. Календарні звичаї та обряди Рівненщини. Рівне, 2008. 200 с.

⁴ Стішова Н. С. Українські календарні свята осіннього циклу : монографія. Київ, 2017. 240 с.

⁵ Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyńiu z materiałów zebranych przez p. Zofię Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiahelskim // ZWAK. 1887. T. XI. S. 130–228.

⁶ Біньковський И. Народные обычай и обряды, привороченные къ Спасу // КС. 1895. Т. L. Кн. 7. Док. С. 9–14.

⁷ Кравченко В. З побуту й обрядів північно-західної України // Збірник Волинського науково-дослідчого музею. Житомир, 1928. Т. I. С. 67–114.

⁸ Пастернак Я. Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського пов. // МУРЕ. 1929. Т. XXI–XXII. Ч. 1. С. 321–352.

⁹ Климець Ю. Осінньо-передріздвяні звичаї та обряди Волині // Дзвін. 1997. № 1. С. 114–117.

¹⁰ Конопка В. Осінній період – завершальний цикл народного хліборобського календаря (на матеріалах із Південно-Західного історико-етнографічного регіону України) // НЗ. 2013. № 6 (114). С. 999–1004.

¹¹ ЕОСУ. Т. 6: Календарна обрядовість / уклад. Г. Бондаренко, М. Курінна. Київ, 2016. 400 с.

XII

БУДІВЕЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

Будівельна обрядовість належить до важливих ділянок традиційно-побутової культури українців. Етнологічна наука має чимало здобутків у зазначеній царині¹. Проте будівельні звичаї та обряди різних історико-етнографічних районів України досліджені вкрай нерівномірно, що засвідчує, передусім, відсутність публікацій із зазначеної тематики. Це вповні стосується й волинян. Будівельна обрядовість мешканців етнографічної Волині побіжно висвітлювалася автором цих рядків на матеріалах, зібраних в її південній частині – на території Кременецького району Тернопільської області², а також розглянуті окремі питання зазначеного обрядового комплексу волинян, зокрема обрядодій, передуючі власне будівництву³.

Згідно з народними світоглядними уявленнями українців простір, час і дерево (як давній і традиційний для слов'ян будівельний матеріал) характеризувалися ритуальною нерівноцінністю. З метою забезпечення мешканцям нової оселі щастя, здоров'я, добробуту або, інакше кажучи, щоб їм добре “велося”, слід вибрати для будівництва “мудре” дерево, “чисте” місце і “добру пору”⁴. Ще в недалекому минулому волиняни, дотримуючись прадідівських традицій, надавали важливого значення вибору дерева для спорудження житла і господарських будівель, місця будівництва, часу початку будівельних робіт і вселення до нової хати. В арсеналі засобів, які застосовували для здійснення зазначеного вибору, були ритуальні заборони, прикмети і гадання. В сучасну пору цей пласт народної культури українців Волині практично цілком вийшов з побуту (можливо, за винятком окремих елементів) і поступово зникає навіть з пам'яті носіїв традиційної культури.

Непридатність того чи іншого дерева для використання в будівництві волиняни визначали шляхом залучення до процесу вибору класифікаторів, зокрема різного роду ритуальних заборон. Серед останніх помітне місце займають, передусім, табу на використання у житлобудівництві деревини певних порід. На Волині побутувала поширена в Україні заборона будувати оселю з осики. Адже вона, згідно з апокрифічними повір'ями (які, зазначимо, є відносно пізніми за

¹ Див.: Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. Ленинград, 1983. 188 с.; Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців: монографія. Львів, 2011. 428 с.

² Сілецький Р. Народні будівельні звичаї та обряди мешканців південної Волині (за матеріалами Кременецького р-ну Тернопільської обл.) // Вісник ЛУ. 2013. Вип. 48. С. 319–342.

³ Сілецький Р. Майстер-будівельник в демонологічних уявленнях волинян // НЗ. 2017. № 6. С. 1336–1342; Сілецький Р. Концепт вибору в будівельній обрядовості волинян // НЗ. 2021. № 2. С. 287–302.

⁴ Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців. С. 26, 63, 118.

XIII

ЗВИЧАЇ ГРОМАДСЬКОГО ПОБУТУ

Традиційна українська сільська громада забезпечувала існування різноманітних елементів народної культури українців як єдиної системи. Багато ознак дають підстави розглядати її не лише як традиційне суспільство (за типологією німецького вченого Фердинанда Тьонніса¹), а й як різновид громадянського суспільства (ідея, висунута американським ученим Вільямом Ноллом²). Незважаючи на політичні та соціально-економічні трансформації у державній сфері, сільська громада була здатна до самоорганізації та саморегуляції задля забезпечення виживання та повноцінного існування своїх членів.

Складність дослідження громадського побуту українських селян полягає у тому, що він охоплює великий спектр звичаїв, хронологічні рамки виникнення яких – від середньовіччя до ХХ ст. включно, а тематичний засяг – соціальна сфера, господарські заняття, явища матеріальної і духовної культури. Проте така різноплановість матеріалу в часовій і тематичній площинах, за правильного застосування теоретичних зasad структурного функціоналізму (зокрема методу “анатомії культури” Броніслава Малиновського), еволюціонізму (методу “пережитків” Едварда Тайлора), етнолінгвістики, етнопсихології тощо, дає можливість охарактеризувати українське сільське суспільство комплексно, створивши основи для кращого розуміння різних етнокультурних явищ у його середовищі.

У цьому контексті важливим є дослідження соціонормативної культури волинян, адже:

1. Територія етнографічної Волині, згідно з більшістю теорій походження слов'ян, є у межах їхньої працьківщини. Тож у давніх за походженням звичаях громадського побуту (наприклад, толоці як трудовій взаємодопомозі), зокрема у їхній термінологічній та обрядовій складових, можна виокремити давньослов'янські елементи, докладний аналіз яких дає змогу реконструювати генезу та еволюцію явищ.

2. Упродовж 1772–1939 рр. територія Волині була розділена між декількома державами: спершу – між імперіями Романових і Габсбургів, згодом – СРСР і Другою Річчю Посполитою (нині у складі Польщі залишається така частина Волині, як Холмщина). Їхня політика в адміністративно-правовій, економічній, культурній, національній сферах мала свої особливості, які визначально вплинули

¹ Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології; пер. з нім. Наталі Комарової, Олександра Погорілого. Київ, 2005. 262 с.

² Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–1930 років. Київ, 1999. 560 с.

XIV

ТРАДИЦІЙНА МЕТЕОРОЛОГІЯ

Традиційна метеорологія – основані на багатовіковому досвіді уявлення про природу, раціональні та ілюзорні знання про погодні явища (вихор, вітер, град, грім та ін.), а також способи передбачення погоди на коротший чи довший періоди, які були спрямовані на забезпечення успішного проведення сільськогосподарських робіт, попередження стихійних лих (посухи, бурі, градобою). Також до народної метеорології відносять магічні методи впливу на погоду, покликані припинити чи викликати те чи інше погодне явище. Їх заведено означувати поняттям “метеорологічна магія”.

Багатовікове нагромадження знань про циклічність явищ природи, небесні світила та різноманітні атмосферні явища, а також спостереження за тваринним та рослинним світом лягло в основу великого комплексу народних прикмет і передбачень погоди. Вони, передаючись з покоління в покоління, стали цінним набутком народного досвіду.

Народні прикмети є особливим жанром народної творчості. Будучи пов’язаними з уявленнями людини про навколошній світ, вони несуть у собі пізнавальний потенціал, мають велику етнографічну, мовознавчу та художню цінність¹. Okрім власне прогностичного матеріалу, прикмета несе інформацію про флору та фауну території, де вона виникла, свідчить про основні види господарських занять, ландшафтні особливості тощо; виражає специфіку діалекту та, подекуди, відображає залишки світоглядних вірувань й уявлень.

Нові прикмети передбачення погоди творяться й донині, адже у багатьох випадках під час проведення сучасних польових етнографічних досліджень респонденти зазначають, що цю прикмету вони вивели самостійно, на основі власного спостереження за сонцем, місяцем, домашньою твариною тощо. Хоча у зіставленні таких індивідуальних прикмет з наявним фактажем з інших сіл чи навіть районів простежується схожість, а часом й ідентичність, проте суб’єктивна вказівка інформаторів на особистий досвід є доказом самобутності прикмети.

Накопичення метеорологічних знань проходили поряд з розвитком головних галузей господарства – хліборобства, скотарства – і були нерозривно пов’язані з розвитком природничих наук – астрономії та географії.

¹ Тонкова Е. Е. Народная примета с позиций лингвокогнитивистики и лингвокультурологии: дисс. [...] канд. филол. наук по спец. 10.02.01. – русский язык. Белгород, 2007. (на правах рукописи) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/narodnaya-primeta-s-pozitsiyu-lingvokognitivistiki-i-lingvokulturologii>.

ТРАДИЦІЙНА ДЕМОНОЛОГІЯ

Дослідження нижчої міфології, або ж демонології, сьогодні є одним із найактуальніших напрямів української етнології. Водночас низка теренів України досі залишається мало відомою у цьому аспекті. Стосується це й історико-етнографічної Волині.

Конкретніше, у XIX – першій третині ХХ ст. цієї ділянки духовної культури торкалися Тадеуш Стецький¹, Павло Чубинський², Ізидор Коперницький³, Іван Біньковський⁴, Микола Теодорович⁵, Михайло Кривошапкін⁶, Леонід Ленчевський⁷, Броніслав Сокальський⁸, Андрій Веретельник⁹, Антоні Севінський¹⁰, Оскар Кольберг¹¹, В'ячеслав Камінський¹², Ярослав Пастернак¹³. Найбільше уваги

- ¹ Stecki T. J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. Lwów, 1864. T. 1.
- ² Труды. 1872. Т. 1: Върованія и сувѣрія. Загадки и пословицы. Колдовство.
- ³ Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyńiu z materiałów zebranych przez p. Zofię Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiahelskim // ZWAK. 1887. T. XI. S. 130–228.
- ⁴ Бѣньковский И. Смерть, погребеніе и загробная жизнь по понятіямъ и вѣрованію народа // КС. 1896. Т. LIV. Кн. 9. С. 229–261; Бѣньковский И. Изъ области народныхъ вѣрованій о выходцахъ съ того свѣта // КС. 1902. Т. LXXVIII. Кн. 9. С. 108–110 (Д); Бѣньковский И. Осина въ вѣрованіяхъ и въ понятіи народа на Волыни // КС. 1898. Кн. 7–8. С. 6–9 (Д); Бѣньковский И. Макъ въ народной демонологіи на Волыни // КС. 1905. Кн. 4. С. 34–36 (Д) та ін.
- ⁵ Теодоровичъ Н. Историко-статистическое описание церквей и приходовъ Волынской епархии. Почаевъ, 1893. Т. III: Уѣзды Кременецкій и Заславскій; Теодоровичъ Н. Волынь въ описаніяхъ городовъ, мѣстечекъ и сель въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и др. отношеніяхъ. Историко-статистическое описание церквей и приходовъ Волынской епархии. Почаевъ, 1899. Т. IV: Староконстантиновскій уѣзд.
- ⁶ Кривошапкінъ М. Ф. О Волыни и Минскомъ Польськи // Зеленинъ Д. К. Описание рукописей Ученаго Архива Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Петроградъ, 1914. Вып. 1. С. 291–300.
- ⁷ Ленчевский Л. Похоронные обряды и повѣрья въ Староконстантиновскомъ у. Волынской губ. // КС. 1899. Т. LXVI. Кн. 9. С. 70–78.
- ⁸ Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Lwów, 1899.
- ⁹ АНФРФ ІМФЕ НАН України, ф. 28–3, од. зб. 167 (Пісні (без мелодій), новели, легенди, народна медицина, вірування, анекдоти. Записано А. Веретельником на Львівщині), 131 арк.
- ¹⁰ Siewiński A. Wierzenia ludu o chowańcu, farmazonach, planetnikach, miesięcznikach i błędach // Lud. Lwów, 1896. Т. II. S. 252–256; Siewiński A. Opowiadania ludu w powiecie Sokalskim i Buczackim // Lud. Lwów, 1906. Т. XII. Zesz. 1. S. 251–263.
- ¹¹ Kolberg O. Dzieła wszystkie. Т. 36. Wołyń. Obrzędy, melodye, pieśni. Wrocław; Poznań, 1964.
- ¹² Камінський В. Къ народной демонологіи (изъ с. Косарева, Дубенского уѣзда Волынской губ.) // КС. 1906. Т. ХСШ. Кн. 5–6. С. 9–11 (Д). Спорадично матеріал з демонології знаходимо й у відомій праці В. Камінського про святкування Купайла: Камінський В. Свято Купала на волинському Поліссі // Етнографічний вісник. Київ, 1927. Кн. 5. С. 11–23.
- ¹³ Пастернак Я. Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського повіту // МУРЕ. Львів, 1929. Т. XXI–XXII. Ч. 1. С. 321–352.

ВИСНОВКИ

Залучивши доробок українських мовознавців-діалектологів та істориків, уперше доведено, що східна і південна межі історико-етнографічної Волині кінця XIX – початку ХХ ст. мають конкретне історичне підґрунтя. Зокрема, південна межа збігається переважно із південними кордонами Волинського воєводства XVI–XVIII ст. та шляхами міграції місцевого населення до Брацлавського воєводства, східна межа – із межами освоєння волинянами західних окраїн Київського воєводства під час цієї міграції та переселення на східні терени Волинської губернії (кінець XVIII – початок ХХ ст.).

У книзі вперше комплексно охарактеризовано процес народознавчого дослідження історико-етнографічної Волині українськими та зарубіжними вченими упродовж XIX – початку ХХІ ст. Зібрани матеріали дали змогу по-новому подивитися на результати наукових студій багатьох волинезнавців (З. Доленги-Ходаковського, Я. Головацького, Ф. Вовка, Б. Сокальського, М. Кордуби, В. Доманицького, І. Франка, В. Кравченка, А. Фішера та ін.), ввести у науковий обіг відомості про багатьох маловідомих постатей (Я. Миколаєвич, М. Козакевич, А. Веретельник та ін.), показати місце етнографічних матеріалів з Волині у науковому дискурсі українських та зарубіжних етнологів і представників суміжних дисциплін.

Традиційно-побутова культура волинян виникла на основі традицій місцевих давньослов'янських племен. Частина цієї “спадщини” в процесі еволюції набула характеру локальних особливостей, притаманних волинянам як одному з підрозділів українського етносу, а інша частина увійшла до загальноетнічного фонду народної культури українців. Чимало явищ народної культури волинян має виразні паралелі в культурах сусідніх з українцями слов'янських народів.

На основі комплексних польових етнографічних експедицій, опублікованих та архівних джерел, матеріалів історіографії уперше комплексно досліджено розвиток сільських поселень на території етнографічної Волині, специфіку народного житла, сухопутного транспорту, запрягу та упряжі тяглових тварин на зазначених теренах. Особливо наголошено на сфері духовної (родинна, календарно-побутова, окажональна обрядовість, народні знання і вірування, зокрема демонологія) та соціонормативної (громадський побут) культури. У кожній із зазначених ділянок виявлено загальноукраїнські риси, регіональні особливості (наприклад, обряд “квітки” у контексті родильної обрядовості) та локальну специфіку (наприклад, зустріч похоронної процесії на кладовищі родичами попереднього покійного; звичай громадського побуту “оденьки”; свят-вечірні звичаї випікання книшів із

“душею” та ритуального кидання куті під дерева; масничні звичаї “Колодка” і “Похорон Савки”; виявлений на південно-західній Житомирщині троїцький звичай “викрадання” худоби з її наступним “викупом”; звичай “таємних зажинок” (Скл. Лв.).

Аналіз традиційно-побутової культури волинян як динамічної підсистеми дав можливість показати генезу та еволюцію її елементів, їхню трансформацію (під впливом модернізації, радянізації, глобалізації) та редукцію (через втрату функцій) у ХХ – на початку ХХІ ст. Результати дослідження також засвідчують, що іноетнічні впливи (польські, єврейські, російські, білоруські, чеські, німецькі та ін.) на традиційно-побутову культуру волинян були незначними (найбільш інтенсивними – у матеріальній культурі, меншими – у духовній) і відобразилися передусім у перейманні українцями Волині деяких елементів господарських занять (зокрема стосовно агротехніки) та незначному поповненні народної термінології. Ці факти підтверджують те, що традиційно-побутова культура, на відміну від професійної культури, за своєю суттю є консервативною.

На підставі матеріалів комплексних польових етнографічних експедицій, зокрема, на теренах волинсько-поліського, волинсько-надсянського (Жвк. Лв.), волинсько-опільського (Кмн.-Бзк., Бск., Злч. Лв.), волинсько-подільського (Збор., Лнв. Тр., Стрк., Блг. Хм., Хмл., Клн. Вн.) та волинсько-середньонаддніпрянського (Кзт. Вн.) погранич підтверджено наявність переходних зон між Волинню та сусідніми етнографічними районами. У їхніх межах відбувається зростання/спадання локальних волинських рис, а також подекуди їхня міксація з, відповідно, поліськими, опільськими, подільськими чи середньонаддніпрянськими локальними варіантами культурних реалій. Тож наявність “переходних зон” (на прикладі Волині та сусідніх етнографічних районів) у структурі історико-етнографічного районування України можна нині вважати концепцією, яку доцільно проєктувати (відповідно, верифікуючи матеріалами польових етнографічних експедицій) на інші структурні одиниці історико-етнографічного районування України.

Стосовно виокремлення у структурі етнографічної Волині як району Західного історико-етнографічного регіону України двох (Західна Волинь та Східна Волинь) чи трьох (Галицька Волинь, Західна Волинь, Східна Волинь) підрайонів, то зібраний та опрацьований джерельний матеріал засвідчує, що як перший, так і другий варіанти районування мають право на існування. У першому варіанті Галицька Волинь (терени етнографічної Волині, які наприкінці XVIII – на початку ХХ ст. перебували у складі Королівства Галичини та Лодомерії монархії австрійських Габсбургів) є складовою частиною Західної Волині, на-томіст у другому – таксономічно рівною їй одиницею. Дискусійним питанням залишається межа між Західною та Східною Волинню (у цьому контексті запропоновано річку Горинь та її притоки на території Тернопільської обл., проте ця ідея потребує подальшої верифікації матеріалами картографування).

Автори монографії дослідили лише деякі ділянки народної культури волинян. Сподіваємося, що ця колективна монографія стане міцною підвальною для подальшого створення комплексного історико-етнологічного дослідження про Волинь.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

I. НАУКОВІ ВИДАННЯ

АПВВІ – Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр.: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне);

АІОЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (Київ) (1859–1914 рр.; 8 част., 35 т.);

ВГВ – Волынские губернские ведомости (Неофициальная часть) (Житомир);

ВЕВ – Волынські єпархіальні відомості (Неофициальная часть) (Кременець);

Вісник ЛУ – Вісник Львівського університету. Серія історична (Львів);

Вісник ЛНАМ – Вісник Львівської національної академії мистецтв (Львів);

Вісник ХДАДМ – Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв (Харків);

Велика Волинь – Велика Волинь: науковий збірник: праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині (Житомир).

ЕЗ – Етнографічний збірник (Львів, ЕК НТШ, 1895–1928 рр.);

ЕІНЄ – Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць (Київ);

ЕОСУ – Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів (гол. ред. Г. Скрипник) (Київ, 2016–2020, Т. 1–10).

ЗНТШ – Записки Наукового товариства імені Шевченка (1893–1937 рр. та від 1991 р. – Львів (Т. I–CLV, від); 1948–1993 рр. – діаспора (Т. CLVI–CCXX); від 1990 р. – Львів (від Т. CCXXI);

ЖЗ – Життя і знання (Львів, 1927–1939 рр.);

ЖС – Живая старина (Санкт-Петербург, 1890–1916)

КС – Киевская старина (Київ, 1882–1906 рр.) (Док. – Рубрика “Документы, известия и заметки”);

ЛВ – Літопис Волині (Вінніпег (Канада), 1953–1999 рр.; в окремих випусках вказували ще Нью-Йорк та Буенос-Айрес; вийшло 20 чисел);

МІФ – Міфологія і фольклор (Львів);

МСВ – Минуле і сучасне Волині (з другої половини 1990-х років – Минуле і сучасне Волині й Полісся): збірник наукових праць (Луцьк);

МУЕ – Матеріали до української етнології: збірник наукових праць (Київ, ІМФЕ НАН України, від 1995 р.);

МУРЕ – Матеріали до українсько-руської етнольогії (т. 1–10; 1899–1908 рр.); Матеріали до української етнольогії (т. 11–20; 1909–1919); Матеріали до етнології й антропології (т. 21–22; 1929) (Львів);

НВВНУ – Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк);

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК*

Австрія (<i>Австрійська держава, Австрійська монархія, Австрійська імперія</i>)	28, 43, 105, 109, 113, 117, 140, 142, 208	Бабичин (х. Старо-Олексинецької вол.)	129
Австро-Угорщина (<i>Австро-Угорська імперія</i>)	55, 105, 109, 114	Байківці (с. Трн. Тр.)	24
Андрієвичі (с. Ємлч. Жт.)	21, 69	Балки (ур. Радивилівської вол. Крем. у.)	129
Андріїв див. Новий Олексинець		Бальківці (с. Влч. Хм.)	214, 229, 230, 238
Андрушівка (м. Жт.)	31	Банюнин* (с. Кмн.-Бз. Лв.)	224, 247
Андрушівський р-н (Жт.) (<i>Андр.</i>)	21, 26	Баранівська вол. (Нов.-Вол. у.)	110
Антонин (кол. чеська колон. зі статусом прис. с. Пиратин Рад. пов.; ліквідована в середині XX ст.)	128	Баранівський р-н (Жт.) (<i>Брн.</i>)	21, 26, 72, 95, 177, 247, 251, 253, 255, 259, 260, 262, 263, 265, 266, 270–272, 274, 277, 278, 281, 385, 386
Антонівка (с. Владм. Рв.)	373	Барашівка (с. Жтм. Жт.)	72
Антонівський край	93	Барбара Лоза (х. Луц. у.)	140
Антоновецький ліс	49	Барилів* (с. Рдх. Лв.)	126
Архангельська губ. (Рос.)	54	Басів Кут (кол. с. Рівн. у.; нині в складі м. Рівне)	370
		Батьків (с. Крем. у.)	121
		Бачманівка (Бахманівка; с. Нов.-Вол. у., Слав. Хм.)	47

* В покажчику не подано назву Волинь, позаяк вона згадана на кожній сторінці книги, до того ж у різних значеннях – то як історико-етнографічний район (саме в такому значенні у переважній більшості випадків його вживають автори розділів), то як історичний регіон (передовсім у назвах згаданих публікацій), то на означення теренів колишньої губернії чи сучасної області. У географічному покажчику всі вжиті у тексті книги назви подано лише українською мовою. Значком * відзначено згадані у тексті населені пункти, в яких автори розділів, студенти чи аспіранти кафедри етнології Львівського університету проводили польові етнографічні дослідження. У круглих дужках вказано давніші назви географічного об'єкта, а тоді статус (тип) та адміністративна приналежність поселення в різni періоди (найчастіше станом на XIX ст. та сучасний (до 2020 р.), рідше в часи давньої Речі Посполитої або ж у міжвоєнний період. У цьому випадку біля назв населених пунктів подано адміністративну одиницю вищого порядку, рідше двох-трьох порядків, щоб читач міг швидше і точніше ідентифікувати поселення, особливо у тих випадках, якщо одновідповідні адміністративні одиниці існували в різni періоди, проте їхні межі охоплювали зовсім інші терени. Якщо в той самий час певне поселення могло фігурувати в документах з різним статусом (напр. урочище або хутір) то тут вживаємо позначення ур./хут. У других круглих дужках за потреби курсивом подано інші варіанти назви (зокрема й скорочення) населеного пункту, адміністративної одиниці, країни чи іншого географічного об'єкта, що зустрічаються у тексті книги.

Додаткові скорочення термінів, держав та адміністративних одиниць, що вживаються у географічному покажчику: бл. – біля; в-во – воєводство; вол. – волость; губ. – губернія; давньорусь. – давньоруський; іст.-етнogr. – історико-етнографічний; кн-во – князівство; кол. – колишній; м-ко – містечко; нім. – німецький; обл. – область; пос. – поселення; прис. – присілок; прит. – притока; р. – річка; р-н – район; ст-во – староство; Рос. – Російська імперія; РП – давня Річ Посполита (1569–1795 рр.); 2РП – друга Річ Посполита (1918–1939 рр.); Гал. – Королівство Галичини та Володимирий як провінція Австрійської монархії, а згодом Австро-Угорщини.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрамов Іван (Абрамов И. В.) 44, 62
Абрамович Василь (Абрамович В.) 45, 47, 70, 173, 196
Абрамович Данило 45
Абрамович Н. 91
Абрамович П. 63, 72
Агапкина Т. А. 335, 337, 338, 345, 346, 350, 356, 357, 360, 365, 367, 379
Андрейчин Б. 87
Андрієнко Л. С. 461
Андрошук М. Ф. 461
Андрошук П. М. 461
Андрушкевич Марія 72
Аничков Е. В. 356
Анікін Степан 62
Антонович Володимир 466
Аркушин Григорій (Аркушин Г.) 37, 212, 228, 334, 351, 364, 373, 374, 380
Артох Л. (Артох Л. Ф.) 337, 338, 359
Асіїв Л. В. 99
Аскоченський Віктор (Аскоченский В.) 46, 47
Аулих В. В. 144, 157
Баглай Марія (Баглай М., Баглай М. В.) 96–97, 364, 388, 390, 391, 395, 397, 398, 498
Байбурин А. К. 420
Байдацька С. 40
Барабанова Олена (Барабанова О. А.) 14, 19
Баран В. Д. 144, 157
Барановський С. (Барановский С.) 52
Батіг М. 356
Бахман Альфред (Bachmann A.) 80
Бачовський Йосип 135
Белонін Микола (Белонін М.) 63, 64, 72
Берлінська Х. Ю. 79
Белова Е. Ю. 87
Бельський Степан (Бельський С.) 64
Бинштокъ Л. 50
Біго Ян (Bigo J.) 109, 110, 113, 114, 118, 126, 128–130, 132, 133
Біла О. М. 34
Білан Майя (Білан М. С.) 100
Білецька Віра (Білецька В.) 75
Білик М. 38
Біляковський Петро (Біляковський П., Біляковський П. В.) 97, 98, 482, 483, 485, 486, 489, 490, 492, 493, 504
Біляшівський Микола (Беляшевский Н., Беляшевский Н. Ф.) 62. *Вклейка: фото 3.1*
Біньковський Іван (Біньковський І., Біньковський И.) 60, 196, 201, 204, 206, 207, 211, 212, 215–220, 230, 238–240, 246–250, 252, 259, 263, 264, 267, 274, 277, 282, 296, 305, 309, 311, 313, 314, 321, 328, 330, 341, 349, 384, 402, 407–410, 412, 487, 491, 492, 497, 535, 536
Бірецький Володимир 42
Бічуй Н. 160
Блажієнко 50
Близняк М. 88
Бобковський Адам (Bobkowski A.) 77
Бовуа Д. 134
Богатырев П. Г. 356
Богдан дів. Лисяк Теодор
Боднарівна 66
Бодінський Осип 39
Бойко І. Д. 85
Бойко М. 91
Бойко Надія дів. Романюк Надія
Бойченко Валентина (Бойченко В.) 9, 90, 169,
Бойчук М. К. 174
Болтарович Зоряна (Болтарович З. Є.) 87, 211, 342
Бондаренко Г. 283, 402
Боплан Г'йом Левассер де 38
Бордичевський К. (Бордычевский К. А.) 63–64

RESUME

The work is devoted to Volhynia, one of the most understudied and unjustifiably underestimated by ethnographers historical and ethnographic regions of Ukraine, in particular the folk culture of Volhynians as one of the local groups of Ukrainian people. The historical and ethnological research was carried out by a team of teachers and postgraduate students of the Department of Ethnology at the Ivan Franko National University of Lviv. It is based on new field ethnographic materials discovered and recorded by the employees and postgraduate students of the Department at the beginning of the 21st century during expeditions to the "Volhynian" areas of southern parts of the Volhynia, Rivne, Zhytomyr regions and the northern parts of the Lviv, Ternopil, Khmelnytskyi, and Vinnytsia regions (records and photos are stored in the Archives of Ivan Franko National University of Lviv). In addition, archival materials from various archives were used in the work. When preparing the texts of the chapters, the authors also took into account the achievements of historiography of the 19th and early 21st centuries. The book, which does not pretend to be exhaustive, examines important areas of the traditional domestic culture of the Volhynians with the aim of identifying their local Volhynian peculiarities and all-Ukrainian features.

The work thoroughly examines and specifies the territorial boundaries of Volhynia as historical and ethnographic region of Ukraine. On the basis of this research, maps of ethnographic Volhynia, as well as those of Volhynians' settlements were drawn up. Considerable attention is devoted to the analysis of ethnographic historiography of the Volhynians' traditional culture. In particular, the works of Ukrainian and foreign researchers of the 19th and early 21st centuries, devoted to various issues of the ethnography of Volhynia are considered in the book.

According to the perspective of traditional material culture of Volhynians, the book covers such important areas as rural settlements (their social and economic varieties and types of planning), folk housing construction (construction and technology of housing construction, horizontal planning, interior and heating system etc), traditional transport (land carts).

A prominent place is given to the folk ritual and customary culture of local residents, in particular, family rituals like birth customs and rites, as well as funeral and memorial traditions of residents of ethnographic Volhynia. A lot of attention is paid to the traditional calendar and household rituals of Volhynian people; the authors highlighted the local specifics of the customs and rites of annual cycle, focused on various beliefs, fortune-telling, and ritual prohibitions. Occasional ritualism, covered in the book is represented by construction rituals, which accompany the process of building public housing, economic and sacred buildings (customs, rites, beliefs, fortune-telling, ritual prohibitions, omens etc.).

In the section, which includes public life, the structure of Volhynian rural community is thoroughly considered. The forms of labor traditions of the Volhynians (toloka, supryaga, etc.), the combination of ancient elements with innovations of the 19th - 20th centuries are described in the work.

The study also covers the traditional meteorology knowledge and rational methods of short- and long-term weather forecasting of Volhynians. In addition, the authors consider meteorological magic and its connection with demonology.

Folk worldviews and beliefs are revealed in the section of folk demonology in Volhynia. The authors consider and characterize the main characters of lower mythology of Volhynians (hobgoblin, mermaid, witch, etc.) as well as their connection with pre-Christian beliefs about various categories of the dead and traditional methods of magical protection against demonological threats.

The book presents the folk culture of Volhynians in a historical context. Due attention is paid to the question of the phenomena of traditional household culture at the modern stage.

Illustrative material complements the text part of the work. In addition to old photos found in various collections, the book publishes for the first time the photos taken by the authors during ethnographic field research in Volhynia.

There are appropriate appendices in the book like a list of used sources and literature, as well as geographical and name indexes.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Р. Сілецький).....	3
I. ЛОКАЛІЗАЦІЯ І МЕЖІ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ВОЛИНІ (М. Глущко)	6
II. ВОЛИНЬ В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ XIX – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (І. Гілевич)	32
III. ПОСЕЛЕННЯ ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (Г. Рачковський)	107
IV. НАРОДНЕ ЖИТЛО (Р. Сілецький)	143
V. ТРАДИЦІЙНИЙ ГУЖОВИЙ ТРАНСПОРТ (М. Глущко).....	169
VI. РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ (І. Гілевич)	195
VII. ПОХОВАЛЬНО-ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ (Б. Солоп)	246
VIII. ТРАДИЦІЙНА ЗИМОВА КАЛЕНДАРНО- ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (В. Галайчук)	282
IX. ТРАДИЦІЙНА ВЕСНЯНА КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (Ю. Пуківський)	333
X. ТРАДИЦІЙНА ЛІТНЯ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (М. Баглай)	383
XI. ТРАДИЦІЙНА ОСІННЯ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (В. Галайчук)	402
XII. БУДІВЕЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ (Р. Сілецький)	420
XIII. ЗВИЧАЇ ГРОМАДСЬКОГО ПОБУТУ (Р. Тарнавський)	455
XIV. ТРАДИЦІЙНА МЕТЕОРОЛОГІЯ (П. Біляковський)	481
XV. ТРАДИЦІЙНА ДЕМОНОЛОГІЯ (В. Галайчук).....	497
ВИСНОВКИ (Р. Сілецький, Р. Тарнавський).....	543
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	545
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК (І. Гілевич).....	549
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК (І. Гілевич).....	578
RESUME.....	589

Наукове видання

**Сілецький Роман Броніславович,
Глушко Михайло Степанович,
Галайчук Володимир Васильович та інші**

КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ: ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНІ НАРИСИ

За редакцією проф. Р. Б. Сілецького

Монографія

Редактор *P. П. Спринь*
Комп'ютерне верстання *I. Б. Куліненко*
Обкладинка *B. O. Рогана*

Формат 70×100 1/16. Умовн. друк. арк. 47,73. Тираж 200 прим. Зам.

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
СВІДОЦТВО
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.